

נתן אלתרמן כחבר ה"הגנה"

מרדכי נאור

נתן אלתרמן (1910-1970) היה משורר, מתרגם, מחזאי, פזמונאי, עיתונאי ומחבר טורים אקטואליים מחורזים. רבים אף מחשיבים אותו כמשורר הלאומי בדור שלאחר ביאליק. אל כל התארים האלה אנו מבקשים להוסיף עוד תואר צנוע: אלתרמן כחבר ה"הגנה".

אלתרמן עלה ארצה בגיל 15 והתקבל לגימנסיה "הרצליה". לאחר סיום לימודיו התיכוניים נסע לצרפת וכתום שלוש שנות לימודים גבוהים הוכתר בתואר אגרונום. בשובו ארצה זנח את החקלאות והיה למשורר ולסופר במשרה מלאה.

בצעירותו נחשב לפציפיסט. עדות לכך יכול לשמש שירו הנודע "אל תיתנו להם רובים", שפורסם ב-1934, המגנה את זוועות מלחמת העולם הראשונה. ואולם דעותיו החלו להשתנות לאחר פרוץ "המרד הערבי" ב-1936, שנמשך שלוש שנים, עד שאסר להשמיע ולפרסם את "אל תתנו להם רובים". יצחק שדה, ממפקדי ה"הגנה" הנודעים ומייסד "פלוגות השדה" (הפ"ש), פנה אל ידידו אלתרמן וביקש ממנו המנון ללוחמי הקו הראשון של הימים ההם. אלתרמן נענה לאתגר וחיבר את "זמר הפלוגות", שהיה בלחנו של דניאל סמבורסקי לאחד השירים המושרים ביותר בארץ במשך שנים. אין פרטים מתי הצטרף אלתרמן באופן רשמי ל"הגנה". בספר "ההגנה בתל-אביב" הוא מופיע ברשימת חברי סניף תל-אביב ומספרו הוא 853. מה שידוע לנו בבירור שבתחילת שנות ה-40 השתתף אלתרמן בכתיבה לעיתון בשכפול "במחנה", ביטאון סניף ה"הגנה" בתל-אביב, שערב קום המדינה הפך לעיתון של כלל ה"הגנה" וחודשים מספר לאחר מכן לעיתון צה"ל באותו שם.

בשנים 1940-1941 פורסמו ב"במחנה" שלושה טורים אקטואליים מחורזים של אלתרמן, בחתימת "נתן". מכיוון שלא כל החוברות שרדו, ייתכן שהיו עוד שירים. השיר הראשון ראה אור בקיץ 1940, לאחר ההפצצה האיטלקית הראשונה על תל-אביב, שהסבה אבדות כבדות (למעלה מ-100 הרוגים) ונזקים קשים. מצב הרוח בעיר המופצצת היה קשה, ואלתרמן כתב שיר שקרא לעמידה איתנה, והסתיים בשורות הבאות:

נדע ונאמר במלים ברורות
העיר עומדת באש החפירות!
וברית עולמים בינה לבין בניה,
ושנאת עולמים בינה ובין שונאיה.
ויהיו כל חיי הקריה העברית
דרוכים לשנאה ולברית!

אלתרמן לא סלח לאיטלקים, וכשהובס צבאם בחזית הלחימה בצפון אפריקה, כתב
בתחילת 1941 שיר לעגני, שכלל את השורות האלה:

נראה הדבר כמעט כחלום,
אך הכל מסכימים ומודים לאמור:
נעים בהחלט לראות יום יום,
איך
האיטלקים
מתקדמים לאחור...
...
מימרה יהודית היתה לפנים:
לכל היִּוֵּנִים
יש אותם הפנים...
אך מי יתאר לדורות רחוקים
איזה פנים יש עכשיו לאיטלקים?...

שיר חריף בהרבה, שעסק בנושאי ה"הגנה" היה "שיר ארבעים ושלושה". מתי הוא
נדפס – לא ברור, כי החוברת לא נשמרה והשיר ראה אור רק בשנת 1956, בספר
"ההגנה בתל-אביב" (עמ' 267-268). מכל מקום אפשר להעריך כי הדבר היה בין נובמבר
1939 לפברואר 1941. בתקופה זו של כשנה ורבע ישבו 43 ממפקדי ה"הגנה" וחניכי
קורס המ"מים (קצינים) של ה"הגנה" בכלא עכו (וחלק מהזמן במחנה המעצר מזרעה
הסמוך לעכו).

סיפור המעשה בקצרה: לאחר שהבריטים גילו באקראי נשק בלתי-לגאלי במחנה
אימונים של ה"הגנה" במושבה יבנאל, ששימש את קורס המ"מים שנערך במקום,
הוחלט להעביר את החניכים לג'וערה. הם יצאו במסע רגלי, 43 מפקדים וחניכים,
ביניהם דמויות שנודעו מאוד בעתיד כדוגמת משה דיין ומשה כרמל, צעדו חמושים

בחלקם בנחל תבור ושם נתקלו בכוח גדול של חיל הספר העבר-ירדני שהיה בפיקוד בריטי. הם נעצרו כולם, הועמדו למשפט בפני בית-דין צבאי, ולמרות טענותיהם כי התאמנו כדי לסייע לבריטים לעמוד בפני פלישה גרמנית אפשרית (הדבר קרה לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה), נדונו כל חברי הקבוצה לתקופת מאסר ממושכת של 10 שנים, ואחד מהם אף למאסר עולם, משום שלטענת אנשי חיל הספר הוא כיוון את נשקו אליהם.

פסקי הדין החמורים הסעירו את היישוב. לאחר זמן הומתקו העונשים ל-5 שנים ומאסר העולם הוחלף בעונש של 10 שנים. בתחילת 1941 שוחררו כל האסירים. שירו של אלתרמן הוא חריף ביותר ועולה ממנו הזעם על המשפט והמאסר, שנראו לאנשי היישוב דאז מיותרים ואף מעליבים. מתוך השיר הארוך, 14 בתים, יובאו להלן שלושה:

ארבעים ושלושה שרגלם נחתמה
בשבילי מולדתם החיה בדמיה,
שהיו רוביהם נזירים מטמאה
ועזים כיהודה וגלויים כשמייה!

הם אל כלא הובלו כנבל ובליעל,
אך מכה עלבונם והורס את כלאו!
לא היה בהם חטא! לא נמצא בהם מעל!
כל הארץ היא עד! היא תשאג: לא ולא!

ושמרנו שמכם מחלול ומסֶלֶף!
ונשבענו לשמור על הדגל – טהור!
ארבעים ושלושה פה עזים מני אלף,
והאלף חזק מכל צר ומצור.

בקיץ 1942 החמיר מאוד המצב בארץ. הצבא הגרמני, שבא לסייע לצבא האיטלקי המובס בצפון אפריקה, דחק את הצבא הבריטי מזרחה לעבר מצרים, והועלו חששות כבדים כי הגרמנים יגיעו גם לארץ-ישראל. ה"הגנה" נערכה ל"קרב אחרון" ומפקדיה ידעו כי הבריטים לא יגנו על הארץ, אלא יפנוּה. אימונים מזורזים נערכו בכל יחידות ה"הגנה" ואחת מהן נשאה את השם המוזר "ס. עו. ס." – מחלקה של בוהמיינים תל-אביביים שגם הם נקראו לדגל, לסדרת אימונים באחד מפרדסי המושבה רחובות.

פירוש האותיות "ס. עו. ס." רמז לעיסוקיהם של משתתפי הקורס: סופרים, עורכי דין ו... סנדלר. הסנדלר היה לאמיתו של דבר בעל בית חרושת לייצור נעליים. שמו – יצחק עוז-הוז (אחיו של דב הוז), איש בוהמה שהתחבא מאחורי המקצוע הפשוט כביכול. בין המשתתפים האחרים היו זלמן רובשוב (לימים שזר – הנשיא השלישי), אז סופר, עיתונאי ומעורכי העיתון "דבר", עורכי דין, נתן אלתרמן וגם אישה אחת – המשוררת לאה גולדברג.

הקורס נמשך יותר משבוע ואלתרמן, כמו חבריו, עבר אימוני שדאות, כושר גופני, תרגילי סדר, מטווח ברובה ואף ידוי רימונים. אף שלא היה ידוע כ"גיבור" גדול, עשה לדברי המשתתפים בקורס מאמצים להצטיין. לקראת מסיבת הסיום הוא נתבע לתרום את חלקו בדבר-שיר והתוצאה הייתה שיר ארוך, שבו תוארו הן הווי הקורס, והן כמה מדמויותיו הססגוניות. להלן השיר במלואו:

כוס נרימה בידינו

כוס נרימה בידינו
ונריע כל הטף
לחיינו של מפקדנו
ולחיינו של כל הקָטף
ולמדריכים גם יחד
שאִמְנוֹנו בכלים
ישבעו ממנו נחת
בלי לצאת מן הכלים.

באנו כשלושה מנינים
חיילים וגדודניקים
שָׁלֵם כמעט בטלנים
חוץ מזה נודניקים.

שמש במרום האירה
באור עפות יונים
ובאמצע רץ בר שירה
למפקד בתחתונים.

עוד נשיר שירים על נבל
ונזכה עוד בקרוב
שיחליפו גם את ויזול
בִּרְב זלמן רובשוב.

מי פה בְּרִיָּה ולא בְּרִיָּה
חביבי, זה לא עסקי
אך פסגת האינפנטריה
זהו דוקטור ביחובסקי.

שיר וזמר למנצח
על קונצרטנים של בֶּזֶק
סולדטנו המשמח
המאסטרו שבו יצחק.

שם באמוני הליל
כל בחור מלא רוח עוז
מתפלל רק בשמים
לא לפגוש את יצחק עוז.
כי מפני זו המפלצת
גם גבור נמלט ונס.
ונוקש בשן חולצת
ועושה קצת במכנס.

כל אחד מחילינו
מאמן ומסגל
אבל אין כיענק'לנו
אין כיענקל'ה סגל.

ומי מלל כי אלתרמן
משוררנו בפזמון
הוא לרגעים גם חברה'מן
ולכשתרצה – צ'מפיון.

יכלכל ברמונים
ויקה כל חבריו
כאשר הקה בפזמונים
עד עתה רק אגב.

יש ויש פה חברה יאטים
בין עצי הפרדסים
לעשות מהם סולדאטים
יש גם צרך בנסים.
אך היום נשא כלנו
שיר תודה ושיר הלל
אל המדריכים שלנו
ומפקדנו גבריאל.

ראוי לשים לב לקטע הגדול יחסית שמקדיש אלתרמן לעצמו, ולהשתתפותו בקורס.
וכן לאזכור חתימתו על מדור השירה האקטואלית שלו ב"הארץ" באותה עת, קיץ 1
1942 – "אגב".

(הסברים נחוצים: קטף – מטה; כלים – כלי-נשק; גדודניקים – ותיקי הגדוד העברי ממלחמת-
העולם הראשונה; בר שירה – ישראל בר-שירה, משפטן ופעיל במפא"י; ויוול – מבכירי המפקדים
של צבא בריטניה במלחמת-העולם השנייה; פרייה – יידיש: אשת-חיל, עקרת-בית יעילה
במיוחד; אינפנטריה – חיל רגלים; ד"ר ביחובסקי - רופא תל-אביבי, ממשותפי הקורס; בזק –
מלחמת-בזק, "בליץ"; יצחק שבו – עורך-דין תל-אביבי; יצחק עוז – הוזכר לעיל; שן חולצת –
חלק ממנגנון הירי של הרובה; יעקב (יענקל'ה) סגל – ממשותפי הקורס; צ'מפיון – אלוף; רמונים
– רימוני-יד; תברה יאטים - חברה'מנים; גבריאל – מפקד הקורס גבריאל לוריא).

בשנים הבאות התגברו והתעמקו קשריו של אלתרמן עם ה"הגנה". הוא היה מקורב
לרבים מהמפקדים הבכירים, ואלה נהגו להזמין לאירועים מרכזיים, לאימונים ואף
להורדות מעפילים בחופי הארץ. אלתרמן כתב לא אחת על רשמיו מאירועים אלה.
כך היה, למשל, כשהוזמן על-ידי יוסף רוכל-אבידר, לבקר בביריה, בעצם ימי המאבק
בין הנאחזים במקום לצבא הבריטי, ב-1946. גם שירו הנודע "נאום תשובה לרב-
חובלים איטלקי לאחר לילה הורדה" נכתב לאחר שהמשורר הגיע לחוף ההורדה
בנהריה (כפי הנראה עם ידידו יצחק שדה).

לוי שוורץ, שליווה את אלתרמן בכמה ממבצעי ההעפלה, סיפר כי המשורר התעניין בסודות המפעל המורכב הזה ולדבריו, "נתן היה שותף נכבד לקבוצת פעילי עלייה ב'... פעמים רבות ידע על אניית מעפילים לפני בואה. לא אחת היינו יושבים ומתייעצים אתו מה לעשות כדי לשבור את המצור הבריטי על חופי הארץ. לפעמים הייתה עצתו הטכנית, המעשית, הטובה שבעצות".

ראוי לסיים פרק זה בחיי המשורר נתן אלתרמן, בסיפור התגייסותו לצה"ל במלחמת העצמאות, חודשים ספורים לאחר קום המדינה. אלתרמן בן ה-38, נשוי ואב לבת, לא היה חייב גיוס, אך הוא עמד על כך שיגויס. הוא דחה את ההצעה לשרת במחת"ר, מחלקת התרבות של הצבא, והתגייס ליחידת מרגמות בחטיבה 8, שמפקדה היה ידיו יצחק שדה.

אלתרמן הספיק להשתתף רק בקרב אחד, נגד הצבא המצרי, בעיראק אל-מנשייה (ליד קריית-גת של ימינו). האלוף שדה, שחשש פן ייפגע, הודיע לו כי שירותו הפעיל הסתיים והוא הוחזר לתל-אביב. בחודשים ובשנים הבאות המשיך לתרום את כישוריו הגאונים בכתיבה ויצירה, לשירה העברית, למחזאות, לעיתונות, למדינה ולצה"ל.